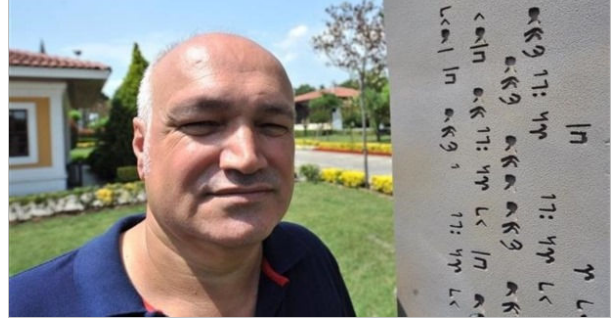

Orhun Abideleri dünya Türklerinin ortak değeridir

Orhun Anıtları, vezir Tonyukuk'un iki parçadan oluşan anıtının da dâhil edilmesiyle dört parçadan oluşan Türk tarihinin en eski yazılı metinleri. Bin 300 yıl önce Kül Tegin ve Bilge Kağan adına dikilen yazıtlarda Türk hükümdarlarının gelecek kuşaklara aktardığı nasihatler ve uyarılar var. İlk kez 1889 yılında Moğolistan'da bulunan yazıtlar, geçtiğimiz hafta Kültür AŞ tarafından Türk Dünyası Kültür Parkı'nda yer alan hazinelerin yanı başına dikildi. Biz de Mimar Sinan Üniversitesi Tarih Bölümü Başkanı Ahmet Taşağıl'la anıtları yerinde ziyaret ettik.

Başta Ankara ve Mersin olmak üzere Orhun Kitabeleri'nin Türkiye'de birkaç yerde daha kopyaları yapıldı. En son şimdi, Türk Dünyası Kültür Parkı'nda kopyaları dikildi. Bu anıtların bugün bize söylediği nedir?

Kim ne derse desin, bugün bir Türk Dünyası vardır. Türk tarihi de Avrasya kıtasının geniş bozkırlarında gelişmiş, sonra üç kıtaya yayılmıştır. Bu dünya tarihinin yadsınamaz bir gerçeğidir. Türk tarihi her zaman bütünlük içinde ele alınmalıdır. Avrasya'nın Türk tarihinin geçtiği her yerinde sayısız anıt, abide ve diğer kültür eserleri mevcuttur. Ancak, bu kültürel zenginliğin temeli Orhun Yazıtları'na dayanmaktadır. Başka milletlerin gıpta ederek baktıkları Orhun Yazıtlarının Türkiye'de kopyalarının dikilmesinde çok geç kalınmıştır. Bundan 70-80 sene önce dikilmesi gerekirdi. Ama yine de son zamanlarda ülkemizin bazı noktalarına dikilmesi memnuniyet vericidir. Türk milletinin en önemli sembollerinden biri de Orhun Abideleri'dir. Bu abidelerin Türk Dünyası Kültür Parkına dikilmesi çok önemlidir.

ORTAK DEĞERİMİZ

Manat'ın üzerinde de var buradaki yazılar...

Çünkü sadece Türkiye Türklerinin değil, bütün Türk Dünyasının ortak değeridir. Türk Kağanlığı (Gök Türkler) zamanında bütün Türkler bir araya gelerek bir devlet çatısı altında buluşabilmişti. Bu devlet zamanında da Orhun Abideleri dikildi. Burayı ziyaret edecek genç kuşaklar tarihlerinin derinliklerinde atalarının anıtlar meydana getirdiklerini, çok akıcı işlek bir Türkçe kullandıklarını, devlet yönetimi, toplumun geleceği, milli kimlikleri üzerine yorumlar yaptıklarını, yöneticilerinin ve halkın sorumluluklarının ne olduğunu öğreneceklerdir. En azından kendi tarihlerinin ne kadar derin ve zengin olduğunun farkına varacaklardır. Büyükşehir Belediye Başkanlığı ve ona bağlı Kültür A.Ş. başta olmak üzere bunların yapımında emeği geçen herkesi kutlamak gerekiyor.

YANLIŞ YAZMIŞLAR

Ama Çince bölümünün yanlış yazıldığını söylediniz...

Evet, daha önce bilmiyordum şimdi burada gördüm. Bunu belirtelim ama son tahlilde, hem bu Türk Dünyası Kültür Parkı'nın hem de özellikle Orhun Anıtları'nın kopyalarının buraya dikilmesinin çok kıymetli bir çalışma olduğunu da belirtelim. Çince bölümünün diziminde yanlışlık yapılmış. Kelimelerde de yanlışlık var.

Mekân konumlandırması nasıl?

Evet, orada da hata var. Bunların ön yüzlerinin doğuya bakması gerekiyordu. Burada tam tersi olmuş. Ama bunu buradaki mekâna göre de yapmış olabilirler. Bir de kaplumbağalar bu kadar belirgin değil. Orijinalinde daha kaba haliyle duruyor.

Orhun Abideleri'yle ilgili bize ne söylersiniz?

Orhun Abideleri, Moğolistan'ın başkenti Ulan Bator'un yaklaşık 500 km. batısında Orhun Irmağının küçük bir kolunun yakınında bulunmaktadır. Bundan dolayı Orhun Yazıtları diye anılmıştır. Çok yakınında Koşo-Çaydam gölü vardır. Bazı araştırmacılar bunları Koşo-Çaydam yazıtları diye de zikrediyorlar.

Her taşın üstünde bin yıllık nasihatler var

Yazıtlardan Göktürkler'e ya da Türk tarihine ilişkin neler öğrenebiliyoruz?

Yazıtlarda bilindiği gibi önce dünyanın kuruluşu ve insanlığın yaratılışı anlatılmaktadır.

Daha sonraki kuşaklar için okuma da yapıyor yani.

Tabi. Bir yere gitme burada otur diyor. Gitme dediği yer, Çin. Çünkü Çin'e giden eriyor. Kül Tegin'in hatırasına bugünkü anlamıyla bir külliye yaptırılıyor.

Yani sadece bugüne kalan taşlar dikilmiyor...

Tabi. Bir kompleks. Duvarlarında Kül Tegin'in savaş sahneleri tasvir ediliyor. Bugün elimizde kalanlar o külliye kalanlar.

Anıtların üç cephesinde Türkçe yazarken, bir yüzünde de Çince yazılar var.

731 yılında ölen Kül Tegin'in anısına ağabeyi Bilge Kağan tarafından 732 yılının Ağustos ayında dikiliyor. Bunların Çince yüzü niye önemli? Çünkü Çince yüzünde dikildiği saat dahi yazıyor. Bakın tarih ve gün yazıyor, ayrıca dikildiği saat yazıyor. 732 yılının Ağustos arasında öğleden sonra saat 13.00 ile 15.00 arasında. Bu açıdan Çince yüzü önemli... Çince yüzünde Türk-Çin dostluğu ve dünyanın yaratılışıyla birlikte Kül Tegin'in kahramanlıkları anlatılıyor. Türkçe yüzlerinde ise benzer şekilde dünyanın ve insanın yaratılışıyla başlayıp Bilge Kağan'ın ataları olan Bumin ve İstemi Yabgu'nun hayatıyla birlikte anlatacaklarını anlatıyor. Yani burada Göktürk tarihinin 552 yılında bağımsızlığını kazanışı ve Orta Asya'daki yükselişini anlatıyor. Sonra devletin nasıl yıkıldığı, Çinlilerin entrikaları ve halkın devlete itaatsizliği. Burada müsaadenizle önemli bir hususun altını çizeyim; çok kişinin bahsettiği gibi bu yazıtlarda en ufak bir ırkçılık olmadığı görülecektir.

Abidelerden bazıları kaplumbağa kaidelerinin üzerine oturtulmuş. Kaplumbağanın eski Türklerde anlamı nedir?

Kaplumbağa Budizm'in ve Çin'in sembollerinden biridir. Uzun ömrü ebediyeti temsil ediyor.

Bundan dolayı kaplumbağa kaide üzerine dikilmiştir. Çin'de 650'li yıllarda başlayan yazıt dikme geleneğinde açıkça görülmektedir. Bilge Kağan'a Çinliler çok becerikli ve önemli zanaatkârlardan 11 kişi göndermiştir. Bunlar Yazıtların etrafındaki barkı (mimari anıt kompleks) yapmışlar ve taşların dikilmesine katkı sağlamışlardır. Ancak Türkçe yazıtı Yollug Tegin yazmıştır.

Türk adının ilk geçtiği metinler

Tarihte 'Türk'ün ilk görüldüğü yer ve metinler deniyor. Bizim için önemi, ifade ettiği anlamı açsanız...

Orhun Yazıtları Türk adının ilk görüldüğü Türkçe metinlerdir. Ancak, Türk adı millet ve devlet adı olarak MS. 420 tarihlerden itibaren Sasani, 582'den itibaren Bizans, 600'lü yıllarda Arap kaynaklarında kullanılmıştır. Çin kaynaklarında ise 542 tarihinden başlayarak kaydedilmiştir. Günümüzde Orta Asya'nın geniş alanlarında bulunan runik harfli yazıt sayısı her geçen gün artmaktadır. Belki daha önceki tarihlere ait yazıtlar da olabilir. Ya da Türk adı onların üzerinde de geçmiş olabilir. Ancak, şimdilik Orhun ve Tonyukuk yazıtları diyoruz. 731 yılında ölen kardeşi Kül Tegin için ağabeyi Bilge Kağan tarafından 732'de I. Yazıt dikildi. II. Yazıt ise 734'de ölen Bilge Kağan adına oğlu tarafından 735 yılında dikildi. Yazıtların arası 890 metredir. Tonyukuk yazıtının ise 727 öncesinde dikildiği tahmin edilmektedir.

Anıtlar Moğolistan'da 1889'da bulunana kadar tarihin içerisinde öylece durmuş. Anıtların dikildiği yerle ilgili neler söylenebilir?

Orhun Yazıtları günümüzde de eskiden de yaşam alanlarına uzak değildi. Bozkır Türk kültürünün önemli bir parçasının geçtiği Moğolistan'ın en yaşanabilir yeridir. Selenga, Tamır, Orhun ırmakları ve bunların küçük kollarının bulunduğu alandır. Çevresine göre en zengin yer diyebiliriz. Fakat genel anlamda Moğolistan'ın her zaman yaşamak için zor bir coğrafya parçası olduğunu vurgulamak gerekir.

Türk tarihinin en önemli anıtında imalat hatası

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin Orhun Anıtları'nın kopyalarını, Topkapı Türk Dünyası Kültür Parkı'na taşınması üzerine Mimar Sinan Üniversitesi Tarih Bölümü Başkanı Prof. Dr. Ahmet Taşağıl'la gezdiğimiz parkta Orhun Anıtları'nın kopyalanması sırasında ortaya çıkan ihmali de fark ettik. Taşağıl'ın belirttiğine göre yazıtların Çince bölümü bütünüyle hatalı. Hata da basit dizgi ve kelime hatalarından kaynaklanıyor. Ayrıca inşasında da hatalar var. Konuyla ilgili Büyükşehir Belediyesi'nden görüştüğümüz yetkililer, hatanın daha önce yurt dışına da Orhun Anıtları'nın kopyalarını veren imalatçı firmadan kaynaklandığını belirtiyorlar. Firma yetkilileri ise hataların kopya sırasında ortaya çıktığını söylüyorlar. Türk tarihinin ilk yazıtları şimdi Kültür Parkı'nda hatalı çehresiyle duruyor ve gerekli müdahaleyi bekliyor.

Tika'nın kapalı müzeye taşınması iyi oldu

Orhun Anıtları'na TİKA tarafından çevre düzenlemesi yapılması ve eserlerin bir müzeye intikal ettirilmesi üzerine de bir tartışma olmuştu. 1.300 yıldır doğada açık halde bulunan eserlerin kapalı ortamda daha çabuk parçalanacağı iddia edilmişti.

Böyle iddialar mevcuttur. Ben taşımamanın müze yapımının faydalı olduğunu, hatta Türkiye Cumhuriyeti'nin bu projeye destek olmasının ülkemiz açısından çok önemli iş olduğunu düşünüyorum. Aslında bakılırsa doğal ortamında da yazıtlar epey hırpalanmıştır. Koruma

altına alan uzman arkadaş Yüksel Dede alanının en iyisidir. Burada müze yapılmıştır. Her yaz çok sayıda ziyaretçi tarafından ziyaret edilmektedir. Gelecek nesillere sağlam bir şekilde taşınması açısından yararlı olduğu kanaatindeyim. Keşke diğer anıt ve yazıtlar da koruma altına alınabilse.

Kaynak:<http://yenisafak.com.tr/pazar-haber/orhun-abideleri-dunya-turklerinin-ortak-degeridir-22.06.2014-660298>